

F
M
I
A
R
R
K
A
S
M
Á
R
R
I
A
L
O
K
Ó

J A P Á N V I L Á G A

Japán egy sajátos világ, egyedisége miatt sokan különálló civilizációnak tekintik. Egyrészt a legfejlettebb országok egyike, amely szupermodern ipari gazdaságával, fejlett társadalmával és demokratikus politikai és intézményi rendszerével a nyugati civilizáció része, ugyanakkor elhelyezkedése, kulturális meghatározottsága, így a konfucianizmus révén, vallásai (ilyen a buddhizmus), valamint írásrendszere és számos egyéb kulturális hagyománya tekintetében Ázsiához kötődik, ahonnan civilizációjának legtöbb eleme származik.

5

Japán az 1600-as évek elején

Japán mintegy másfél évezreden keresztül (a 4–5. századtól a 19. századig) a Kína-központú kelet-ázsiai világrendszer peremén helyezkedett el, és bár szelektáltan átvette annak egyes eredményeit (írásrendszer, vallás, filozófia, államjog, tudományos eredmények), időről időre bezárkózott, és a fenti eredményeket addig alakította a saját képeire, míg azok végül „eljapánosodtak”, s összességében egy egyedi „japán világot” alkottak. A 19. század közepén a nyugati nagyhatalmak nyomására az addig elzárt Japán viszont megnyitotta kapuit, s akkor egyedülként a „nem-nyugati” országok közül egy gyors és rendkívül sikeres modernizációt hajtott végre. Ez a sikeres nyitás, valamint az 1945 utáni demokratikus berendezkedés kiépülése Japán történetében olyan elemek, amelyek jelentősen különböznek az ázsiai fejlődéstől, és

Japánban több különböző vallási tradíció egymás mellett élése, szinkretizmusa (bizonyos szintű összeolvadása, egymásba fonódása) határozta – és határozza – meg a vallásosságot, amely inkább követendő életszemléletet, hagyományt, életmódot jelenít meg a japánok számára. Az ősi saját természetimádó és az ősök tiszteletére építő hiedelemvilág (sintó) és az Ázsiából átvett vallási és filozófiai irányzatok (tao, buddhizmus, konfucianizmus) egymás mellett, egymást kiegészítve léteztek, a japánok számára egységes rendszert alkotva, meghatározva a hitvilágot, a világszemléletet és a moralitást, etikát, amely mindmáig hatással van a japánok életére.

sokkal inkább az európai fejlődéssel hozhatók párhuzamba. A japán hagyományok és jellegzetességek azonban mindig utat törtek a külföldi befolyásokon és hatásokon keresztül: a Japán-szigetek földrajza és az általa meghatározott életforma, a sajátos japán hitvilág (a sintó), a középkori japán történelem (így a japán feudalizmus, a szamurájok világa), a különleges etnikai és kulturális homogenitás hagyománya az átvételekkel, külső hatásokkal együtt közösen biztosította a japán történelem sajátos jellegét: az állandóság és a változás különleges egységét a nyitás(ok)hoz kapcsolódó átvételek ciklikus változásaival és az elzárkózás korszakainak belső fejlődésével. Az önálló japán civilizáció kialakulására nyilvánvalóan nagy hatással volt a terület sziget mivolta, ami akadályt jelentett a kívülről érkező, akár pozitív, akár negatív ha-

A Japán egyik jelképének számító Fudzsi tavasszal

Rizsföldek Nara környékén

tások érvényesülése szempontjából, és bizonyos mértékben és időszakokban elszigetelt helyzetben tartotta a Japán-szigetek népességét. A szigetek földrajzi környezete jelentősen befolyásolta az ott élő emberek életformáját is. A monszunöbve tartozó szigeteket egy törésvonal mentén felgyűrődött hegylánc határozza meg, emiatt Japánban a földművelésre hasznosítható föld a szigetország teljes területének kevesebb, mint az egynegyede. A többségében meredek hegyekkel és völgyekkel borított vidék az emberi élet számára nehéz körülményeket biztosító táj. A változatos és gyakran szélsőséges éghajlat (a monszun miatt forró, csapadékos, párás nyár, a tájfunokkal terhes ősz, a nagy havazásokat hozó tél és az áradásokkal teli tavasz) szintén komoly gondokat okozott. Az itt élő embereknek nagyfokú alkalmazkodóképességre volt szükségük, valamint folyamatos, nehéz és kitartó munkát kellett végezniük a túléléshez. A Kr. e. 3. század folyamán elterjedt árasztásos rizstermesztés meghatározta a közösségi szerveződést is, amelynek így kialakult rendszere az egész társadalom működésének mintája lett, s mind a mai napig meghatározza a japánok kollektívizmusát.

A mai Japán területét a legutolsó jégkorszak utáni felmelegedés következtében megemelkedett tengerszint vágta el az ázsiai kontinentstől, és bár a közvetlen össze-

Az icukusimai Icusima-szentély torii kapuja napfényben

köttetés megszakadt, az ókor folyamán a kapcsolat mégis megmaradt a kontinens népeivel és kultúráival. A feltételezések szerint a japán nép az Ázsiából eltérő időközönként ide érkezett különböző embercsoportok keveredéséből alakult ki. Az első őskori kultúra (a Dzsómon-kultúra, Kr. e. 10 ezertől a Kr. e. 3. századig) eszközhasználatban fejlett, a világ egyik legősibb agyagedényeit készítő, fő-

Falurekonstrukció (Dzsómon-kultúra)

ként vadászó-halászó-gyűjtögető társadalom volt. A kontinensről beáramló fejlettebb technológiák (így a rizstermesztés, a fémmegmunkálás) megismerésével a Kr. e. 3. századtól egy újabb kultúra, a Jajoi alakult ki (Kr. e. 3. század – Kr. u. 3. század). A gazdasági és társadalmi fejlődés nyomán megjelentek az első területi alapon szerveződő hatalmi formációk, majd a következő, úgynevezett Jamato-korszakban (Kr. u. 3–7. század) az első, törzsszövetség-jellegű államszerveződés is, különböző klánok vezetésével. Eközben a kínai civilizáció eredményei, fejlett kultúrája (írásrendszer, jog, konfucianus filozófia és tudományosság, vagy épp a buddhizmus) is rohamosan terjedt. A 7. századtól az uralkodó és a vezető nagycsaládok reformok sorozatával kínai mintára alakították át a japán államszervezetet (amely így a hivatalnokok vezetésével egy központosított monarchiává vált), a társadalmi felépítést, a jogrendszert, avagy a földbirtoklás rendszerét (ennek alapja az volt, hogy a földek állami tulajdonba kerültek). Mindez azonban ellent mondott a japán fejlődés addigi folyamatának, amelyben a föld magánbirtoklása és örökölhetősége, valamint a nagycsaládok (klánok) vezető szerepe alapvető jelentőségű volt, így a kínai mintára átalakított államszervezet gyakorlatilag alig működött annak modellje szerint, és már alig fél évszázad múlva újabb és újabb törvények és rendeletek jelezték egy újabb rendszer formálódását a nagyobb és kisebb örökletes magánbirtokok megjelenésével és ezek jelentőségének növekedésével.

A 10. század végére a hatalom alapja a magánbirtok lett, s a földet birtoklók különböző rétegeit bonyolult függőségi rendszer (hűbéri hierarchia) kötötte össze. A kontinenssel fenntartott addigi élénk kapcsolatok egyúttal fokozatosan gyengültek, majd a 10. századra meg is szűntek, így előtérbe került a saját kulturális elemek fejlődése (pl. szótagírás, új művészeti műfajok stb.), miközben az addig a kontinensről Japánba átkerült elemek is fokozatosan átalakultak (pl. ekkoriban jelenik meg a sajátos japán buddhizmus).

A vidéki elit harcos réteg, a samurájok jelentősége gazdaságilag, katonailag és társadalmilag is megerősödött, sőt, a 12. század végén az egyik magasra emelkedett család vezetésével a politikai hatalmat kivették az udvari arisztokrácia kezéből. Innentől közel 700 évig a samurájok uralták az országot, miközben a császári cím ugyan megmaradt, de a császár hatalma névlegessé vált.

Kerámia bekarcolt díszítéssel (Jajoi-kultúra)

Lóhaniva
(Jamato-kultúra)

Vaddisznóhaniva
(Kofun-korszak)

Josinogari település rekonstrukciója (Jajoi-kultúra)

A samurájok kultúrája a művészi ízlés változását, a filozófia és vallás újabb irányzatainak, így a zen buddhizmusnak az érvényesülését, a társadalmi szerveződés új formáinak (unilineáris patriarchális családmódel) kialakulását is eredményezte, hosszabb távon már a társadalom egyéb rétegeinek körében is. A középkor folyamán a területekért folytatott harcok és háborúk során egyes területek vezetői kiemelkedtek a többi közül, ami végül az ország széttagoltságához vezetett. A 17. század elejére azonban három nagy hadvezérnek kevesebb mint 50 év alatt sikerült megteremtenie az ország egységét, és a Tokugava család a japán történelem legszilárdabb, két és fél évszázadon keresztül fennálló hatalmi rendszerét építette ki (1600–1868), amelyet a külföldtől való elzárkózás, a béke, a hierarchikus társadalom, a fejlett pénzgazdálkodás, az urbanizáció/városi kultúra, a törvényi szabályozottság és az iskolázottság jellemezte. Az elsigeteltség alatt alakult ki az az erős hagyományokkal rendelkező homogén nemzeti kultúra, amely mindmáig érezteti hatását.

A 19. század közepén Japán kinyitotta „kapuit”, és gyors és sikeres modernizációt hajtott végre a nyugati civilizáció technikai és tudományos eredményeinek hasznosításával (nyugati típusú parlamentáris rendszer, modern közigazgatási reform, hadseregszervezés, földreform, iparosítás, kapitalizmus rendszerének átvétele), ugyanakkor az ország a saját kulturális örökségét és identitását alapvetően megtartotta. A modern ipari gazdaság kiépítése során problémát jelentő nyersanyag- és ásványkincshiányt azonban területszerzésekkel próbálta megoldani, így a 20. század során Japán hódító háborúkat kezdett Kelet-Ázsiában, és végül az USA-val is szembekerült, aminek súlyos vereség lett a következménye. A második világháború után Japán

Japán ma is császárság, alkotmányos monarchia, amelyben a császárnak pusztán reprezentatív és szimbolikus szerepe van. A japán császári dinasztia az egyedüli a világon, mely ugyanazon országban megszakítás nélkül uralkodik a császárság kialakulásától (igazoltan a 4–5. század) a mai napig. Kétezer éve a császár a nemzet egységét, a japán történelem és állam folytonosságát szimbolizálja.

A samurájok közel 800 évig meghatározó szerepet játszottak Japán katonai, politikai, társadalmi és kulturális életében. A 10. századtól kezdetben családi alapon szerveződő harcos csapatokat függőségi viszony kötötte össze belülről és egymás között is (japán feudalizmus). A samurájok szellemiségét a konfucianizmus, a zen buddhizmus, a harcosok etikáját meghatározó „busidó” és a hierarchikus patriarchális családmódel együttesen alakította. Értékviláguk (hősiesség, hűség, önfeláldozás, önfegyelem) máig is a japánok által nagyra becsült ideált jelent.

nem kis szerepet játszott a sajátos japán menedzsment-, valamint a munkáltatói rendszer, amely a hagyományos közösségi és családi szerveződés hagyományait vette alapul. A kormánynak eközben méltó partnere volt a fegyelmezett, keményen dolgozó japán társadalom.

Mára a japán kultúra az eddigi, főként befogadó kultúrából „terjeszkedő”, azaz exportáló kultúrává vált. A japán hagyományos és modern kultúra elemei – a divat, zene, történelem és filozófia, a harcművészetek, popkultúra, trendek, dizájn, manga és anime, a modern elektronikus eszközök és kommunikációs formák – mindinkább megjelennek a nyugati kultúrában, divatot teremtenek, s követőkre találnak. Az egykori elszigetelt, egzotikusnak tartott civilizáció a ma nemzedékei számára már mindennapjaik részévé vált.

Tokugava Iejaszu, az első Tokugava sógun